

ЕЛЛА ГРИГОРІВНА ЦИГАНКОВА – ІСТОРИК НАУКИ (до ювілею)

11 червня 2014 року ми відзначаємо ювілей історика науки Елли Григорівни Циганкової.

Елла Григорівна Циганкова народилася в Белгороді. Її перші шкільні роки припали на непростий воєнний час. Жага до знань компенсувалася читанням книг, зокрема з родинної бібліотеки. Вищу освіту Е. Циганкова пішла здобувати до Харківського державного бібліотечного інституту, який 1957 року закінчила з відзнакою. Одеська наукова бібліотека ім. М. Горького – перше місце роботи. Тут сім років Елла Григорівна працювала як бібліограф з питань мистецтва. Сферою її зацікавленень були дизайн, історія технічної естетики. Тому не дивно, що після переходу 1964 року на посаду

молодшого наукового співробітника сектору історії природознавства і техніки Інституту історії АН УРСР вона почала готувати кандидатську дисертацію з цієї тематики. Науковий ступінь кандидата історичних наук по спеціальності “історія науки” здобула 1971 року за успішно захищену роботу “Історія формотворення машин”.

І надалі Елла Григорівна продовжувала працювати над питаннями історії науки, була співавтором деяких розділів великих загальносоюзних видань, як-от чотиритомна “История отечественной математики” (1968–1970), їй належить розділ “Биографический словарь советских математиков”. У виданнях 1975 року “История математического образования в СССР” та 1986 року “История механики в России” була відповідальним секретарем та співавтором, а у виданні 1983 року “Очерки развития математики в СССР” – відповідальним секретарем та співавтором вступної статті.

1977 року в московському видавництві “Знание” вийшла перша монографія Елли Григорівни – “У истоков дизайна (машины и стили)”. Наступного року на всесоюзному конкурсі науково-популярної літератури ця книга була відзначена дипломом.

У ті роки якраз тривала підготовка до святкування чергового ювілею Української академії наук. На той час навіть точна дата заснування установи була невідома, оскільки визнання того, що закон про заснування академії підписав гетьман Скоропадський, було неможливим. Про багатьох репресованих вчених практично не було ніякої інформації. Тому Президією АН УРСР було поставлено завдання: виявити та повернути науці забуті імена. Старший науковий співробітник Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва АН УРСР Елла Григорівна Циганкова багато працювала в київських архівах, де бачила документи, в котрих згадувалися українські дослідники, які не були широко відомі, але здобутки яких були значущі. Поступово головною метою її досліджень стало відновлення справжніх імен та подій.

Перші статті Елли Григорівни “Письмо И. А. Малиновского Социально-экономическому отделению ВУАН”, “Записка С. П. Тимошенко об организации разряда прикладного естествознания” (вчений у галузі теорії пружності та опору матеріалів, академік), “Степан Львович Рудницкий” (географ, автор праці “Чому ми хочемо самостійної України?”) вийшли протягом 1989 року в “Очерках истории естествознания и техники”. Згодом про наукову діяльність видатного правознавця Й. О. Малиновського була ще низка публікацій. У наступні роки з’явилися дослідження про енциклопедиста-цукровика М. П. Зуєва, математика І. Я. Штаермана, математика академіка М. П. Кравчука (висновки комісії з обстеження його судової справи), літературознавця академіка С. О. Єфремова (одного з фундаторів УАН).

Відновлення історичної правди стало основною темою робіт дослідниці. Поставивши академіка Агатангела Юхимовича Кримського привернула увагу Елли Григорівни в першу чергу як видатного організатора науки. У 1991 році у “Віснику АН УРСР” було надруковано її перші розвідки про нього – “Неодмінний секретар ВУАН” та “Вірш на звороті фотографії (До 120-річчя з дня народження А. Ю. Кримського)”. Академік Омелян Прицак, за ініціативи якого в системі АН України було створено Інститут сходознавства, надавав великого значення вивченню минулого української орієнталістики, вважаючи це необхідною умовою для її відродження. Тому, ознайомившись із працями Елли Григорівни, він особисто запросив її на роботу до інституту. 1991 року Елла Григорівна Циганкова стає старшим науковим співробітником відділу історіографії та джерелознавства Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України.

У цей час разом з іншими колегами вона продовжує працювати над справжньою історією Української академії наук. Друком виходять публікації “Трагічні сторінки (З історії Академії наук України)”, “Перше десятиріччя ВУАН (1918–1928)”, “Всеукраїнська Академія наук. Год 1929” та ін. Це узагальнюючі роботи, які писалися на основі архівних матеріалів, що стали доступними та відкритими в перші роки незалежності України та ліквідували багато лакун в історії української науки. Завдяки їм було відновлено справедливість стосовно багатьох визначних вчених. Президія НАН України поновила членство 34 академіків та членів-кореспондентів, незаконно виключених свого часу зі складу академії з політичних міркувань. А Елла Григорівна Циганкова та Леся Василівна Матвєєва були висунуті на здобуття премії ім. М. С. Грушевського за цикл робіт “Історія Національної академії наук України”.

Вивчаючи період перших двох десятиліть існування академії, Елла Григорівна продовжувала досліджувати біографію та наукові здобутки Агатангела Юхимовича Кримського. Друком вийшли її статті – “Академік Агатангел Кримський” у збірці нарисів “Члени-засновники Національної академії наук України”, “Сходознавча колекція Агатангела Кримського у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського” у “Бібліотечному віснику”, “А. Ю. Кримський і організація сходознавчих досліджень в Українській академії наук” у “Матеріалах ювілейної сесії секції гуманітарних наук НАН України”, “А. Ю. Кримський і С. О. Єфремов. Співпраця у розбудові Української академії наук (1920–1928)” у “Східному світі”. Академік був не тільки одним з фундаторів академії, а й першим неодмінним секретарем установи. Документи з його архіву відтворювали дійсний хід історії організації науки в Україні, створення сходознавчих осередків. У своїх публікаціях Елла Григорівна незмінно показувала, що досвід ВУАН у цьому аспекті, як позитивний, так і негативний, може бути використаний і на сучасному етапі організації науки, зокрема аналіз подій 1929–1930 років, коли докорінно змінилися концептуальні основи Української академії наук. Не втратило свого значення й опубліковане 1997 року вибране листування А. Ю. Кримського (здійснено разом з Л. В. Матвєєвою). Статті «“Для багатьох він був розрадою”». Спогади про останні дні А. Ю. Кримського» та “Маловідомі сюжети з академічного життя. Свідчення-спомини із слідчої справи М. Левченка” показують нам найтрагічніші сторінки життя сходознавця.

Наступними роками в журналі “Східний світ” одну за одною Елла Григорівна публікує статті, які на основі архівних документів розкривають “білі плями”, – “Гebraїстична комісія ВУАН”, “Візантологічна комісія ВУАН”, “Комісія для дослідів з історії Близького Сходу ВУАН (1930–1933)”, “Вивчення мови й культури ідиш в Українській Академії наук (1926–1949)”. Але вона зосереджувала увагу не тільки на київських центрах, її публікації “Історико-етнологічний відділ ВУНАС та участь у його роботі П. Г. Ріттера і А. П. Ковалівського”, “Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства”, “Проект секцій східних мов у складі Харківської філії Інституту мовознавства”, “До 80-річчя ВУНАС” відтворюють історію харківських сходознавчих осередків. Історії української орієнталістики присвячені також “Вивчення Сходу у Київській духовній академії”, “Шлях до відродження (сходознавство в Радянській Україні у післявоєнні роки)” та ін. Не забувала дослідниця нагадувати нам і про забуті імена, так, у 2005 році вона опублікувала статтю про лінгвіста, знавця східних мов Б. І. Зданевича “Б. І. Зданевич – орієнталіст”, а також розділ у колективній монографії про мистецтвознавця В. М. Зуммера.

Узагальнюючи цей накопичений величезний матеріал, Елла Григорівна 2007 року видала монографію “Сходознавчі установи в Україні. Радянський період”. За це фундаментальне дослідження та наукові здобутки 2009 року вона була нагороджена медаллю НАН України “За професіоналізм”, а 2010 року стала лауреатом премії ім. А. Кримського НАН України.

Елла Григорівна Циганкова є одним з ініціаторів створення біобібліографічного словника “Сходознавство і візантологія в Україні в іменах”, який вийшов 2011 року. Завдяки її ентузіазму та наполегливості згуртувався колектив науковців, котрі спільними зусиллями підготували видання, в якому під однією обкладинкою зібрані біографії вітчизняних вчених, що своєю працею зробили внесок у розбудову українського орієнталістичного простору, починаючи від перших згадок до сьогодення, коли сходознавство перетворилося на самостійну галузь науки, що динамічно розвивається.

Останніми роками опубліковані статті: “Виктор Федорович Іваницький (1881–1955) – історик Древнього Востока, гebraїст и библиограф”, “Л. В. Матвеева – історик науки”, “Ігор Федорович Черніков – історик Туреччини”, “ВУНАС: тюркологічні сюжети”, “Час згадати” (присвячена 140-річчю з дня народження А. Ю. Кримського), “Наука древних в творчестве Д. А. Граве”, “Палестиноведение в трудах ученых Киевской духовной академии: паломничество, наука, просветительство”. І в них дослідниця продовжує вивчення українських сходознавців та української орієнталістики.

О. Д. Василюк

Дорога Елло Григорівно!

Від імені співробітників Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України в день Вашого ювілею прийміть найщиріші побажання здоров'я, щастя, творчих успіхів та благополуччя Вам та Вашим близьким.

Для всіх нас Ви приклад високоерудованого, принципового вченого-професіонала, який завжди має власну думку. В особистому спілкуванні Ваші щирі поради незмінно допомагали в непрості хвилини життя.

Сподіваємося на подальші довгі роки плідного співробітництва.

З глибокою повагою,
колектив Інституту сходознавства
ім. А. Ю. Кримського НАН України